

ДО ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМИН

У статті розглядаються проблеми українсько-чеських культурних взаємозв'язків

Українсько-чеські контакти і культурні взаємозв'язки своїм корінням сягають у давні часи. Чехи з'явилися у Галичині ще у княжу добу, коли їхня держава межувала з Київською Руссю. Діяльність слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія у другій половині IX ст., зокрема в поширенні писемності, доходить до руських земель. Чеські купці були частими гостями у галицьких містах, а руська молодь їздила до навчання в чеські університети. Чеські вчителі і музиканти викладали в українських школах, були диригентами оркестрів і церковних хорів у відправах православної церкви. Про все це ми дізнаємось з найновіших наукових розвідок чеського музикознавця О. Гостинського ("Музика в чехах") та біографічного довідника "Чехи в Галичині", що вийшов друком у Львові (1998 р.).

Добросусідству братніх слов'янських народів сприяли також міждержавні шлюби. Відомо, що чеський король Отакар II (1253-1278) мав дружину на ім'я Кунінгунда, батьком якої був чернігівський шляхтич. А чоловіком дочки галицького князя Ростислава став чеський король Пршемисл. Показово, що нащадок з поважного роду чеських (богемських) дворян Пилип Орлик (1672-1742), батьки якого змушені були в часи гусистських воєн XV ст. покинути рідну землю, був гетьманом України і творцем першої конституції. Його діяльність є взірцем вірності і відданого служіння українському народові [1].

Виявом шани до чеського народу та його національних героїв є звернення Т.Г. Шевченка у своїх поемах "Єретик" (1845 р.) та "І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні..." (1845 р.) до діянь славних лицарів чеської історії. Окремо слід сказати про значимість поеми "Єретик", що присвячена чеському культурному діячеві П.-Й. Шафаріку. Головним героєм твору є Ян Гус (1369-1415) – релігійний чеський письменник, професор і ректор Празького університету, який за вироком інквізиції був спалений на вогнищі в 1415 р. Спалення Гуса викликало в Чехії народні заворушення, які дали початок тривалим гусистським війнам на чолі з талановитим полководцем Яном Жижкою (1360-1424). До нього звучать також найкращі симпатії у поезіях великого Кобзаря. До речі, цю поему переклав чеською мовою відомий письменник Франтішек Тіхий у 1919 році, а передмову написав український професор-емігрант С. Смаль-Стоцький.

Окремо слід наголосити, що Шевченкові були добре відомі праці українських і чеських дослідників слов'янства – Й. Бодяньського ("Про народність поезії слов'янських племен", 1837), П.-Й. Шафаріка ("Історія слов'янської літератури", "Слов'янські древності"), Я. Коллара ("Про літературну взаємність між племенами і говірками слов'янськими", 1840) та ін.

Інтенсивними стають українсько-чеські соціально-економічні і культурні зв'язки в другій половині XIX ст. Так, у результаті третього поділу Польщі (1796 р.) царський уряд на теренах України створив дві нові губернії – Подільську і Волинську. На малозаселені землі шляхом надання різних пільг запрошувались на проживання німецькі і чеські переселенці. На Волині чехи були зосереджені в основному у Луцькому, Дубненському, Новоград-Волинському і Житомирському повітах. Переважна більшість чеських колоністів проживали в сільській місцевості, займалися землеробством, хмелярством, тваринництвом та різними ремеслами.

Цікаві відомості про культурне життя чехів надбуємо в нотатках П. Кваснецького "Чеські поселення на Волині", у повідомленні І. Агасієва "Чеські колоністи на Волині в політиці царської Росії у другій половині XIX ст." (Луцьк), у "Вольнских епархиальных ведомостях" (1890-1910 рр., Житомир) та ін.

Дружні стосунки з діячами чеської культури були в І.Я. Франка. В Празі на першому з'їзді прогресивного слов'янського студентства Австро-Угорщини (1878 р.) він говорив про взаємозв'язки з чеськими письменниками. Показовий факт. Рятуючи від загибелі рукописні вірші Т.Г. Шевченка, відомий сподвижник української національної ідеї О. Русов видав у Празі увесь "Кобзар" (1876 р.) без цензурних скорочень і з додатком спогадів про поета. А в 1842 р. було складено першу чеську антологію українського письменства.

В кінці XIX ст. і на початку XX ст. українською мовою були видані твори чеських письменників – Божени Немцовой, Карла Гавлічка-Боровського, Яна Неруди, Алоїза Іраска, Франтішка Галацького та ін. У свою чергу чеські композитори створили ряд музичних творів з української тематики – Леон Янарчек, Й.-Б. Ферстер, Ян Ступка, Людвіг Куба, Бедржіх Сметана, Яна Коубка та ін. А історична драма президента карпатської України, професора Українського вільного університету Августина Волошина "Фабіола" в перекладі чеською мовою йшла на сцені празьких театрів [1].

Складні політичні й економічні процеси, що відбувалися в Україні в 20-х р. XX ст., призвели до вимушеного розселення великої кількості українців на теренах Чехословаччини. Українці в еміграції зробили вагомий внесок у розвиток національної культури. Проте офіційна радянська пропаганда зображувала відомих представників української діаспори як "ярих націоналістів, прислужників капіталізму, фашизму та Риму", або просто замовчувала їхню культурну діяльність.

Особливо дружніми були чесько-українські взаємини в політиці й освіті в роки визвольних змагань українського народу за свою незалежність у 1917-1920 рр. Після розпаду Австро-Угорської імперії дружня Чехословацька Демократична Республіка на чолі з її першим президентом Томашем Масариком із симпатією і розумін-

ням поставилась до українських емігрантів, надавши їм притулок і право на творення української культури. Проф. Т.Г. Масарик був особисто знайомий з визначними культурними діячами – М. Грушевським, С. Петлюрою, О. Шульгіним, В. Винниченком, І. Огієнком та ін. За висловом Олександра Олеся, Прага стала "колискою української свободи, політичним, науковим та культурним осередком української духовності" [2].

Завдяки чеському уряду в 20-30-х роках ХХ ст. в Чехословаччині існували такі наукові і культурні заклади: Український вільний університет у Празі, Українська господарська академія в Подебрадах, Студія пластичного мистецтва, Педагогічний університет ім. М. Драгоманова (чотири факультети: літературно-історичний, природничо-географічний, фізико-математичний, музично-педагогічний), Українська гімназія та ін. А 1926 р. в Карловому університеті в Празі була заснована кафедра українознавства. В ті пам'ятні роки тут викладали відомі українські вчені: літературознавець О. Колесса, лінгвіст І. Панькевич, хімік і медик І. Горбачевський, географ С. Рудницький, етнолог В. Щербаківський, історик Д. Дорошенко, культуролог Д. Антонович, фольклорист З. Лисько, бібліограф С. Сірополко, правознавець С. Дністрянський, педагог С. Русова, економіст М. Василів, літератор Л. Білецький, мовознавець В. Сімович, музикознавець Ф. Шешко, історик та літературознавець Д. Чижевський та багато інших [3].

У другій половині 20-х років у Празі діяли Українська академія мистецтва, філософсько-педагогічне товариство ім. Г. Сковороди, видавництво "Українська молодь" та ін.

Найвищого рівня розвитку досягла українська емігрантська література в Чехії між двома світовими війнами. Це творчість Є. Маланюка, Ю. Дарагана, Л. Мосендза, О. Ольжича, Ю. Клена, О. Лятуринської, О. Теліги, О. Стефановича. Продовжували творити представники старшого покоління письменників – О. Олесь і С. Черкасенко. Розвивали свій поетичний хист представники лівого орієнтування з прорадянським ухилом – А. Павлюк, В. Хмелюк, М. Ірчан, С. Масляк [4].

В останні роки з'явилось багато наукових праць про чесько-українські культурні взаємозв'язки. Заслугове на увагу дослідження Тетяни Беднаржової "Федір Шешко. Український вчений-педагог, музиколог-теоретик" (Тернопіль-Прага, 2000). У 1995 р. в Празі вийшла цікава наукова розвідка чеською мовою Богдана Зелінського "Українці в Чехії і на Моравії: (1894) 1917 – 1945 (1994)", де всебічно проаналізовано перебування українських громад на чеських землях у різні роки визвольних змагань українського народу. Вказано на прихильне ставлення чеського уряду до української еміграції і сприяння в розвитку культури й освіти.

Значним внеском у розвиток чесько-українських культурних відносин стало проведення кафедрою україністики Оломоуцького університету (Чехія, листопад 2001 р.) Міжнародної наукової конференції "Україністика на порозі нового століття і тисячоліття: проблеми мови, літератури і культури", в якій взяли участь викладачі Житомирського педуніверситету (Шевцова Л.С., Пультер С.О., Лісовський А.М., Березюк О.С., Вітвицька С.С.).

Окремо слід сказати про чеську общину в Житомирі. На початку ХХ ст. тут проживав відомий музикант і мистецтвознавець Ернст Несвадба, який очолював міське музичне товариство. Уродженець села Вільшанки знаний чеський педагог і етнограф Є.А. Рихлік загинув у сталінських енкаведистських застінках. Чех за походженням Олександр Вацек (племінник українського письменника Василя Земляка) зараз є диригентом всесвітньо відомої хорової капели "Орея", під орудою якого колектив виборов ряд міжнародних дипломів і зайняв призові місця в музичних конкурсах [5]. На теперішній час в Житомирі діє чеське культурне товариство, яке очолює лікар Є.В. Снідевич. Відбуваються обмін туристських груп між двома державами, поїздки дітей з Чорнобильської зони на лікування до санаторіїв Чехії, участь в оглядах-концертах художньої самодіяльності національних меншин, художні виставки тощо.

Піднесення українсько-чеських культурних взаємин в умовах незалежності нашої держави до рівня європейських культурно-освітніх структур сприяє створенню самобутніх творів у літературі, музиці і живопису митцями обох народів.

1. Історія української та зарубіжної культури (за ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остафійчука). – К.: Вища школа, 1999.
2. Zilynskyi B. Ukrajinci v Čechách a na Morave (1894) 1917 – 1945 (1994).- Praha, Vydání první.-1995.
3. Березюк О.С., Осадча З.А., Дідус О.М. Становлення та розвиток освіти української діаспори (перша половина ХХ ст.). Методичні рекомендації. – Житомир, 2001.
4. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. – К.: МАУП, 2002.
5. Поліський дивосвіт. Навчальний посібник. Ч. I (за ред. С.О. Пультера). – Житомир, 2000.

Матеріал надійшов до редакції 19.03.2004 р.

Пультер С.А. К истокам украинско-чешских культурных отношений.

В статье рассматриваются проблемы украинско-чешских культурных взаимосвязей.

Pulter S.A. The Origins of Ukrainian-Czech Cultural Relations.

The paper addresses the issues of Ukrainian-Czech cultural relations.